

POLOŽAJ HRVATSKE U MOGUĆIM ENERGETSKIM I GEOPOLITIČKIM KRIZAMA

Uvod

Potkraj XX. i početkom XXI. stoljeća energija i globalni prostorni raspored energije, njezine proizvodnje i korištenja postaju sve važniji kao glavne odrednice politike u globaliziranom svijetu. Nakon napada na Sjedinjene Američke Države 11. rujna 2001. i američkog proglašavanja globalnog rata protiv terorizma, došlo je do nove politizacije energetskih tržišta, kao i novog zamaha strateške uloge energije u gospodarstvu. Redovita opskrba energijom postaje sve važnijim čimbenikom nacionalne sigurnosti. U prvom desetljeću XXI. stoljeća to se ponajprije odnosi na naftu i plin, koji čine oko 2/3 energije koju koristi suvremena civilizacija, odnosno koje se kao ekonomske vrijednosti troše u suvremenome gospodarstvu. U tom smislu sve više se iskazuje poseban položaj europskih zemalja kao uvoznika energije i Ruske Federacije kao izvoznika energije na europsko tržište.

U radu se analiziraju prilike na globaliziranom tržištu nafte i plina početkom XXI. stoljeća. Poslije porasta cijena nafte energetska sigurnost postaje glavnim ciljem energetske politike većine europskih zemalja koje uvoze energiju. Tržište energije ušlo je u novu etapu moguće nestabilnosti i krupnih poremećaja. Takvo stanje aktualizira potrebu štednje energije, ali i razvitka strateških zaliha primarne energije. Utjecaj tih globalnih događaja bitno određuje energetska strategiju manje zemlje poput Hrvatske, koja samo unapređenjem energetske sigurnosti može osigurati dugoročnu stabilnost gospodarskoga rasta.

Struktura svjetskog tržišta primarne energije

Devedesetih godina XX. stoljeća činilo se kako tržište potpuno dominira ne tržištu energije i posebno u naftnim poslovima. Mehanizam ponude i potražnje te djelovanje tržišta imaju svoju ulogu. Međutim, iza scene burzovne gužve i njezinih povremenih paničnih reakcija snažno djeluju i mehanizmi političke determinacije događaja. Tehnološka struktura suvremene industrije i prometa učinila je da nafta i početkom XXI. stoljeća ostane glavni izvor primarne energije te se zbivanja na naftnom tržištu s većom ili manjom vremenskom zadržskom prenose i na ostale segmente tržišta primarne energije. Nafta nesumnjivo ima stratešku ulogu, i geopolitički motivi još uvijek određuju ponašanje glavnih moćnika. Nju u toj ulozi sve više prati prirodni plin, kao osobito pogodan izvor energije.

Za vrijeme energetske krize u XX. stoljeću nafta je prošla put od visokog rasta i niskih cijena do visokih cijena i stagnacije potražnje osamdesetih godina. Tih je godina, prvo u SAD-u, a potom i u drugim zemljama Zapadne Europe i Istočne Azije došlo do uspostave strateških zaliha kao sredstva odvratanja od novih krupnih tržišnih poremećaja i potencijalnih novih kriza. Tijekom devedesetih godina slijedio je pad cijena nafte, da bi ona ponovno poskupjela početkom XXI. stoljeća. Porast potražnje za naftom, te činjenica da svijet i dalje presudno ovisi o ugljikovodicima, izazivaju porast cijena nafte, koje ne mogu znatnije ublažiti ni novi dobavni pravci poput Kaspijske regije ili podmorja jugozapadne Afrike. To upućuje na činjenicu da svijet postaje još ovisniji o Bliskom istoku, kao i da europske zemlje sve više ovise o uvozu energije iz Ruske Federacije. (1)

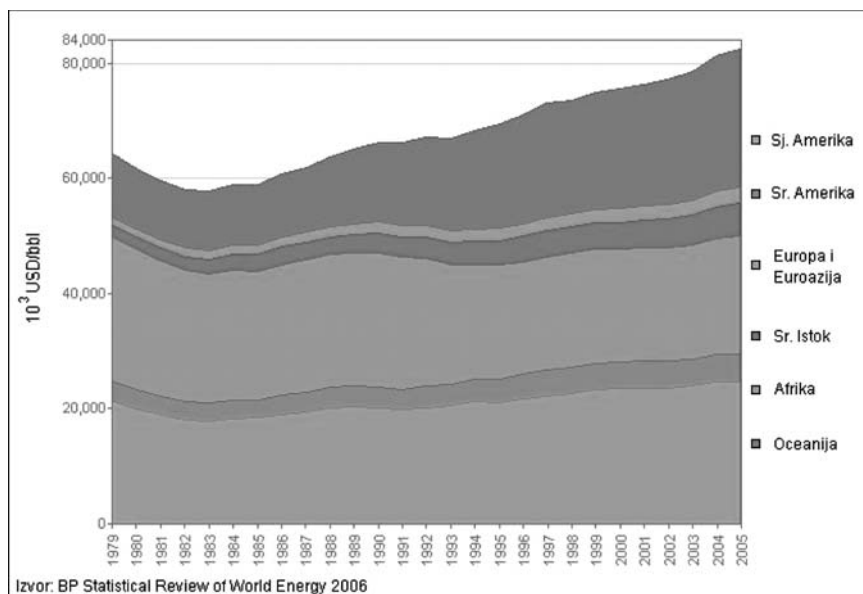
Izlaz iz takve geopolitičke situacije SAD i savezničke zapadne zemlje pokušavaju naći u političkom i vojnom angažmanu na prostoru Bliskog istoka, što izaziva još veće nestabilnosti i daje izgovor militantnim političkim skupinama i terorističkim mrežama za ugrožavanje mira, ne samo u regiji već i šire. Poput nafte u XX. stoljeću, prirodni plin je početkom XXI. stoljeća već ušao u proces intenzivne globalizacije, osobito u svojem ukapljenom obliku (LNG). Time struktura suvremenog tržišta energijom postaje sve više globalizirana, sve

intenzivnije politizirana i podložna, kako tržištu tako i geopolitičkim utjecajima. (2)

Porast potražnje i cijene nafte

Svjetsko tržište nafte početkom XXI. stoljeća djeluje kao pravo globalizirano tržište. U tom sklopu djeluju i svi klasični tržišni mehanizmi, od ponude i potražnje do tržišnih spekulacija i političkih čimbenika. Ključni trendovi od 2002. do danas su sljedeći: povećana potražnja i zaoštavanje političkog stanja na Bliskom istoku, uz porast utjecaja Ruske Federacije u globalnim energetske odnosima. Potražnja nafte proteklih je godina rasla brže nego desetljećima prije. Prosječne stope porasta potrošnje nafte tijekom proteklih 15-ak godina kretale su se na godišnjoj razini od 1,5 do 2 posto, da bi ukupna svjetska potražnja za naftom nakon 2004. počela rasti. U tome najveći utjecaj ima gospodarstvo SAD-a, koje troši jednu četvrtinu ukupne svjetske proizvodnje nafte, a proizvodi trećinu vlastitih potreba i uvozi sve više

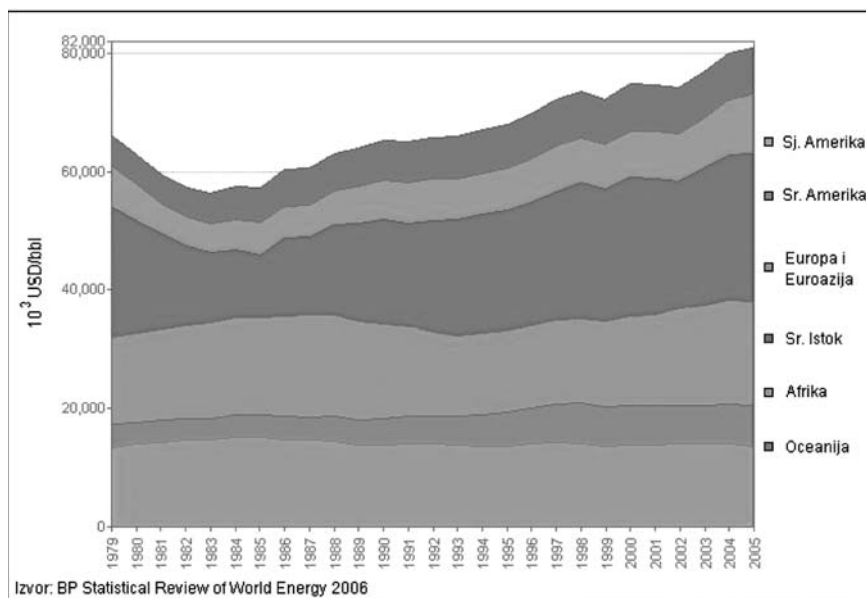
Slika 1. Potrošnja nafte u svijetu

nafte. U Aziji je najveći porast u Kini – više od 10 posto godišnje; u Indiji je stopa rasta 5,5 posto, a nakon dugo vremena potrošnja nafte u Africi također je počela rasti stopom dvostruko većom od svjetskog prosjeka. Jedino se Europa i dalje drži na porastu od 1,8 posto.

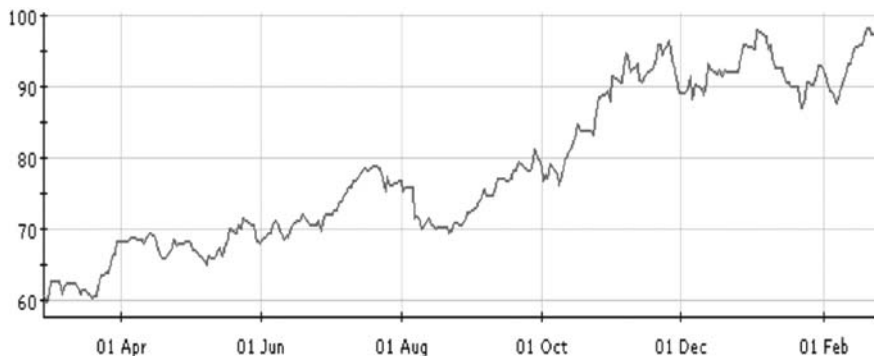
Podaci o potrošnji i proizvodnji nafte prikazani su na slikama 1 i 2. Iz njih se vidi kako potrošnja nafte brže raste nakon 2000., i to sigurno utječe na porast njezine cijene. (4)

Slika 2. Proizvodnja nafte u svijetu

Drugi važan čimbenik porasta cijena su geopolitičke napetosti, porast političke nestabilnosti u pojedinim zemljama proizvođačima energije, eskalacija globalnog terorizma i rat protiv njega. Političke napetosti utječu na podizanje nesigurnosti proizvodnje i globalnog transporta nafte, dok ratna opasnost pojačava i spekulacije na robnim burzama, brže punjenje stratezijskih zaliha SAD-a, europskih zemalja, Japana i svih ostalih zemalja koje si mogu dopustiti držanje strateških zaliha nafte, a sve to djeluje na porast cijena nafte. Slika 3 prikazuje kretanje cijena tijekom protekle godine.

Slika 3. Cijene nafte brent na londonskoj burzi 2007.–2008.

Energetske potrebe povezane s gospodarskim rastom bez sumnje će djelovati na daljnje povećanje potražnje za naftom, pri čemu se najveći porast potrošnje očekuje u Africi, cijeloj Aziji i većem dijelu Južne Amerike. Ne treba zaboraviti ni povećanje »unutrašnje« potrošnje nafte na Bliskom istoku, što će djelovati na smanjenje izvoznih mogućnosti te regije koja daje oko 40 posto ukupnoga svjetskog izvoza nafte. Porast potrošnje utjecat će na pritisak na cijene, a prognoze očekuju porast svjetske potrošnje nafte na više od 5,5 milijardi tona oko 2020. (6) Procjene o povećanju potrošnje nafte kreću se od povećanja za jednu trećinu do upola veće potrošnje, što znači da bi svijet za petnaest godina trošio između 4,6 i 5,8 milijardi tona na godinu. Uz to se očekuje znatan porast potrošnje prirodnog plina, pri čemu se većina procjena slaže o udvostručenju potrošnje tijekom idućih petnaest ili dvadeset godina.

Energetsko tržište europskih zemalja

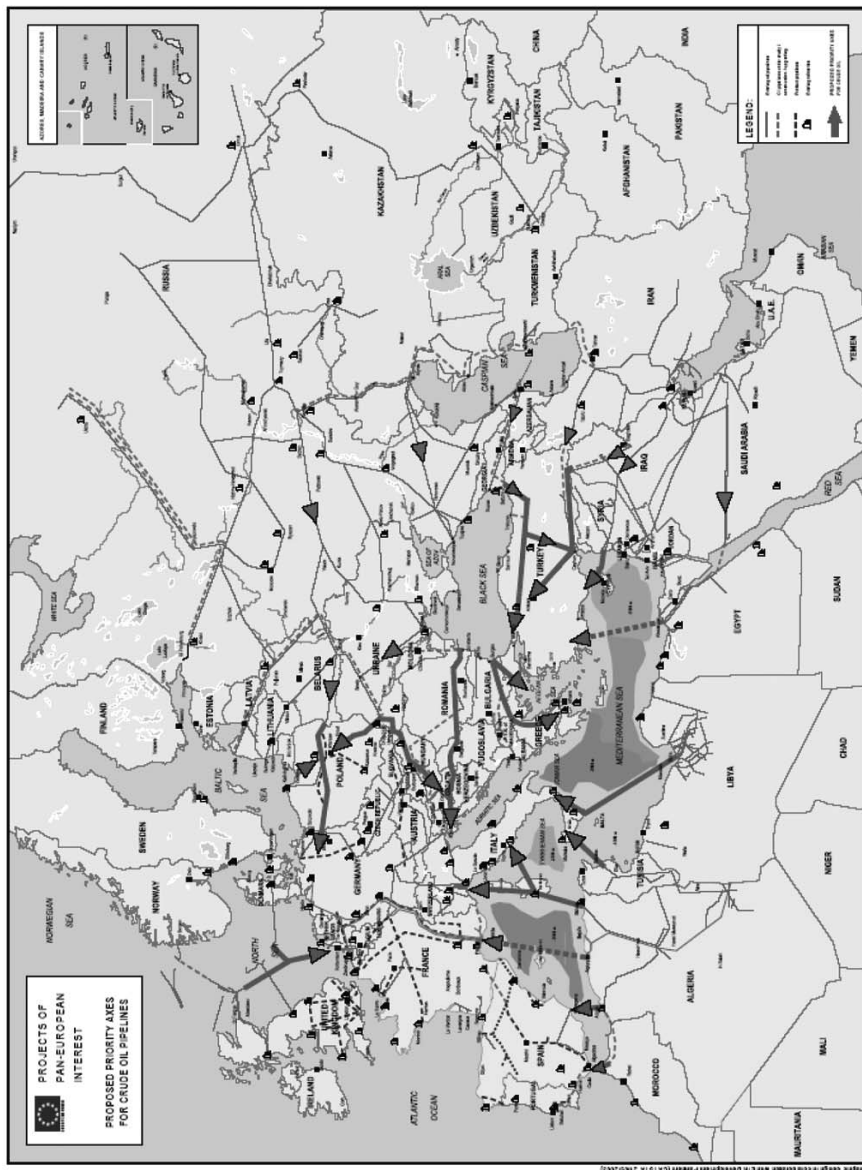
Na prijelazu iz XX. u XXI. stoljeće zemlje Europske unije imale su dovoljno energije. Uz nešto vlastite nafte i dosta plina u Sjevernome moru, razvijena je infrastruktura za uvoz nafte i plina iz Ruske Federacije, za uvoz plina iz sjeverne Afrike, kao i za uvoz ukapljenog prirodnog plina. Europske zemlje prihvatile su obveze Protokola iz Kyota te ih počele provoditi. To je stvorilo osjećaj energetske obi-

lja i energetske sigurnosti i on je trajao sve do tzv. rusko-ukrajinske plinske krize, u zimi 2005. na 2006., u kojoj je došlo do redukcija ruske dobave plina u najnezgodnijem trenutku – usred zime, za niskih temperatura. Redukcije su bile vrlo parcijalne i vrlo kratkotrajne, ali su uzdrmale temelje dotadašnje europske »energetske udobnosti«. Tako je uz politizaciju dobave nafte s Bliskog istoka i dobava ruskog plina dobila jasna geopolitička obilježja.

Od posebne je važnosti za europske zemlje izgradnja energetske infrastrukture, što konkretno znači dovoljne kapacitete naftovoda i plinovoda, kao i terminala za ukapljeni prirodni plin (UPP ili LNG – *liquid natural gas* u engleskoj terminologiji), kako bi se u slučaju geopolitičke krize i mogućeg poremećaja snabdijevanja mogla osigurati dovoljna dobava energije. Na slici 4 prikazuje se karta postojećih i planiranih naftovoda za opskrbu naftom zemalja Europske unije. Već na prvi pogled vidljiv je proces energetske zavisnosti EU od dobavljača (Ruska Federacija, zemlje Kaspijske regije i sjeverne Afrike).

To je potaknulo Europsku uniju na brzu promjenu energetske politike i još veće napore za aktiviranje tehnoloških programa razvoja obnovljivih izvora, kao i na poticaj za globalni energetske dogovor s Ruskom Federacijom. Kako će se ti dogovori dalje razvijati, pokazat će budućnost, no jedno je sigurno – Europska se unija iznenada suočila s glavnim energetske problemom, a to je ovisnost o uvozu energije, i odlučno počela stimulirati korištenje obnovljivih izvora. Europska komisija pripremila je 2005. tzv. Zelenu knjigu o temeljima europske energetske sigurnosti, u kojoj je najavljena izrada nove energetske strategije EU uz forsiranje provedbe Kyoto protokola, intenzivniji tehnološki razvitak alternativnih izvora energije te stimuliranje korištenja obnovljivih izvora energije. (7)

Prema najavama, nova europska energetska strategija trebala bi se oslanjati na Zelenu knjigu iz 2005., uz još naglašenije zalaganje za globalne mjere ograničenja emisije ugljika i stakleničkih plinova, za forsiranje alternativnih izvora energije i korištenje biogoriva za pogon transportnih sredstava. Uz to, EU je najavila ubrzano donošenje zajedničke energetske strategije te veći stupanj zajedništva u kreiranju

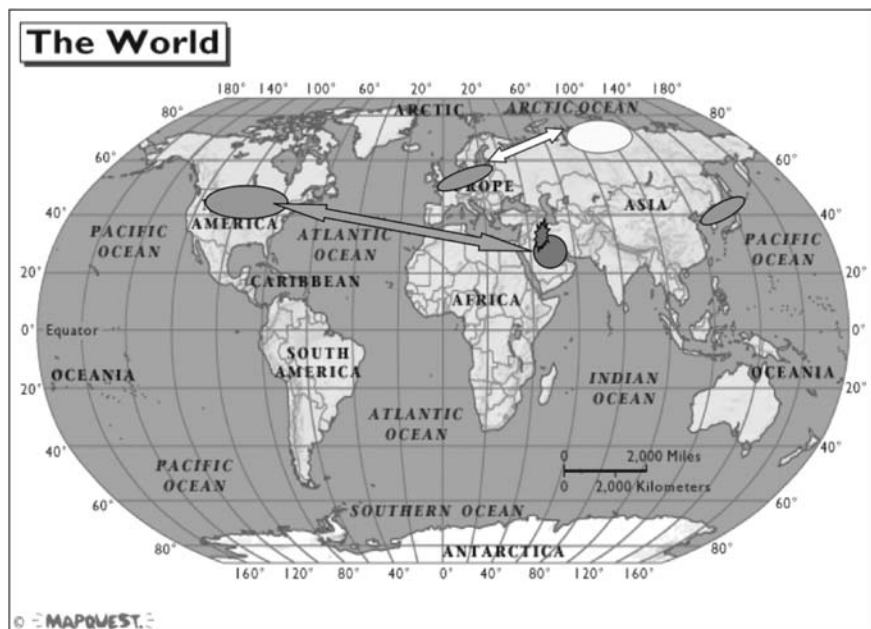

Slika 4. Postojeći i planirani naftovodi za opskrbu Europe

i provedbi energetske politike Unije. Time je praktično i energetika postala jednom od temeljnih odrednica zajedničke politike Europske unije, uz zajedničku valutu, načela demokratske vlasti, ljudskih prava, zajedničko tržište i globalizirano tržište kapitala, tehnologije i rada.

Europska energetska strategija zasnivat će se na spoznaji kako suvremenom energetikom i energetsom politikom sve više dominiraju geopolitički momenti, pri čemu je svojevrsni energetski dogovor između Europske unije i Ruske Federacije osnova buduće energetske sigurnosti EU, ali i garancija daljnjega gospodarskog prosperiteta Rusije. Geopolitika energije sigurno determinira razvitak trgovačkih, ukupnih gospodarskih pa i političkih odnosa između Europske unije i Ruske Federacije. Rusija je velik dobavljač nafte i plina za Europu, ali, u situaciji gdje još ne postoji razvijena infrastruktura za masovni transport nafte i plina prema Kini, i Europa je jedino veliko tržište za ruski izvoz energije i porast prihoda. Tako odnos Europe i Rusije postaje dvostruka zavisnost: Europa treba Rusiju zbog uvoza nafte

Slika 5. Geopolitička podloga sukoba oko nafte i plina

i plina, dok istodobno Rusija treba Europu ukoliko želi zadržati sadašnji visok tempo gospodarskoga rasta. Toga su itekako svjesne obje strane.

Geopolitička determiniranost globalne energetike shematski je prikazana na slici 5, iz koje se jasno vidi kako je nafta glavni geopolitički motiv složenosti političkih odnosa između SAD-a i zemalja Bliskog istoka, kao i uzrok sukoba radikalnih islamskih snaga s američkom politikom, dok je prirodni plin i njegov izvoz iz Rusije u EU glavni motiv za vrlo delikatne buduće gospodarske i političke odnose između vodećih zemalja EU, kao i Unije u cjelini, i Rusije.

U takvim okolnostima koncepcija održavanja strateških zaliha nafte na maksimalnoj razini od 90-ak dana, pa čak i njihovo perspektivno povećanje, uopće ne dolaze u pitanje kao jedan od glavnih elemenata energetske sigurnosti Europske unije i njezinih članica.

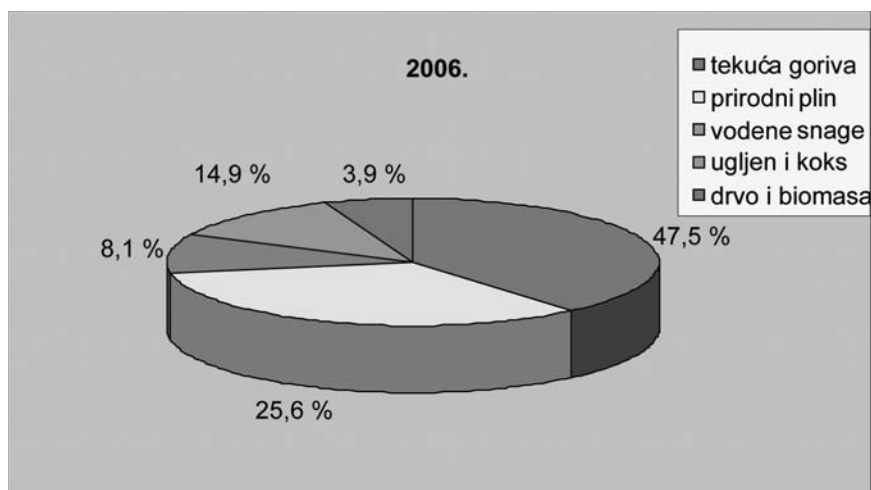
Energetika Hrvatske i nužda razvitka strateških zaliha nafte i plina

Za razliku od zemalja Europske unije, tranzicijske zemlje istočne i jugoistočne Europe tijekom desetljeća energetske obilja potkraj XX. stoljeća imale su mnogo problema: od klasičnih problema tranzicije i privatizacije, otkidanja od politički skupe, ali ipak jeftine ruske energije, do suočavanja sa skupom europskom energetske infrastrukturuom ili posvemašnjim zaostajanjem u razvoju energetike. Zemlje koje su 2004. ušle u sastav Europske unije ipak su došle pod multinacionalni energetske kišobran ekonomski moćne Unije, dok su se one koje su ostale izvan tih integracija, poput Ukrajine ili Hrvatske, našle pred potrebom brzog preispitivanja i redefiniranja vlastite energetske strategije.

Manje zemlje, poput Hrvatske, mogu te procese promatrati i uklopiti vlastito energetske tržište u globalizirano energetske tržište, poštujući njegova pravila. Republika Hrvatska i njezine energetske tvrtke morat će svoju buduću energetske strategiju prilagoditi zahtjevima globalizacije, uz očuvanje nacionalnih interesa i uklapanje u energetske tijekove Europe, osobito južnoga dijela kontinenta.

Hrvatska je započela proces promjene dosadašnje energetske strategije, koja je donesena 2002. godine u uvjetima lako dostupne i relativno jeftine energije i u geopolitičkim prilikama drukčijima nego danas. Struktura potrošnje primarne energije prikazana je na slici 6. (8) Iz nje se vidi kako Hrvatska presudno ovisi o nafti, odnosno o uvozu nafte. Kako će u budućnosti rasti domaća potrošnja plina, tako će rasti i uvoz plina.

Slika 6. Struktura potrošnje primarne energije u Hrvatskoj

Izvor podataka za grafikon: Republika Hrvatska, Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva: *Energija u Hrvatskoj, Godišnji energetski pregled 2006.*, Zagreb 2007.

Budući da tek pregovaramo o punopravnom uključivanju u zajednicu, nemamo pogodnosti ni zaštitu toga multilateralnog mehanizma. Zato Hrvatska mora prilagoditi svoju energetska strategiju sve skupljoj uvoznjoj energiji, razraditi diversifikaciju izvora uvozne energije, osigurati što intenzivniji razvitak energetske učinkovite potrošnje energije te stvoriti mogućnosti za proizvodnju preostale konvencionalne energije, uz aktiviranje obnovljivih izvora u što većoj mjeri. Samo takvom, fleksibilnom strategijom (uz racionalno gospodarenje domaćom naftom i domaćim plinom, uz diversifikaciju uvoza i stimuli-

ranje razvoja obnovljivih izvora energije) može se suočiti s izazovima energetske neizvjesnosti drugog desetljeća XXI. stoljeća.

Zaključak

Početak XXI. stoljeća globalni gospodarski prosperitet i politički odnosi sve više ovise o geopolitici energije, i to poglavito o geopolitici nafte i plina. Time se energetska pitanja ponovno, nakon više od tri desetljeća poslije naftnih šokova i energetske krize iz sredine druge polovice XX. stoljeća, vraćaju u središte interesa globalne politike. U takvim okolnostima mogućnost za geopolitički poremećaj postaje sve veća, a pitanja energetske sigurnosti sve važnijom komponentom razvojne politike. Sve veća politizacija nafte i plina te velika ovisnost o uveznoj energiji nameće zaokret u energetske strategiji, koji je Europska unija već najavila. Izgleda da će dosadašnju apsolutizaciju tržišta zamijeniti neka vrsta zajedničke koordinacije i nadzora multinacionalnih mehanizama EU u pogledu osiguranja sigurnosti opskrbe i dobave energije, uz orijentaciju na forsiranje energetske učinkovitosti i obnovljivih izvora energije.

Za svoj razvitak Republika Hrvatska mora osigurati dovoljno energije, i to sve više uvozne. Naša energetska strategija determinirana je, osim globalnim utjecajima, i stratejskim razvojnim ciljevima zemlje, a to je ulazak u Europsku uniju. Međutim, dok se to ne ostvari, Hrvatska će morati vlastitim naporima ulagati i poboljšavati energetske sigurnosti te time djelovati na podizanje opće razine nacionalne sigurnosti. Promjena energetske strategije, uz jačanje otvorenosti energetske tržišta te usmjerenje pozornosti na probleme energetske sigurnosti, postaje prvorazredna zadaća razvojne politike. Razvitak vlastitih strateških zaliha nafte, a u budućnosti i prirodnog plina, mora postati važna komponenta i dugoročni zadatak jačanja energetske sigurnosti i nacionalne sigurnosti zemlje u cjelini. Prema tome, položaj Hrvatske u hipotetičkim budućim geopolitičkim krizama oko energije postaje vrlo osjetljiv i stoga se maksimalna pažnja u energetske strategiji mora posvetiti unapređenju energetske sigurnosti.

Literatura

1. Adams, N. (2002.): *Terrorism & Oil*. Tulsa: PennWell.
2. BP Statistical Review of World Energy 2005., <http://www.bp.com> (24. 3. 2006.).
3. Dekanić, I. (1988.): *Nafta u energetskej politici Sjedinjenih Američkih Država*. Zagreb: SKTH/Kemija u industriji.
4. Dekanić, I. (2007.): *Nafta: blagoslov ili prokletstvo*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
5. Dekanić, I.; Kolundžić, S.; Karasalihović, D. (2007.): *Stoljeće nafte: veza između nafte, novca i moći koja je promijenila svijet* (drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje). Zagreb: Naklada Zadro.
6. European Commission. Green Paper: Towards a European strategy for the security of energy supply, http://europe.eu.int/index_en.htm. (15. 9. 2005.).
7. International Energy Report, <http://www.eia.doe.gov> (24. 3. 2006.).
8. Republika Hrvatska, Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva: Energija u Hrvatskoj, Godišnji energetske pregled 2006., Zagreb, 2007.

Dodatna literatura

1. A National Security Strategy for a new Century, The White House, Washington, October, 1998. <http://www.whitehouse.gov>. (2. 2. 1999.)
2. Dekanić, I. (2006.): World oil market at the beginning of the 21st century. *Nafta* 57: 295/313.
3. Dekanić, I.; Karasalihović, D. (2007.): The geopolitics of oil and gas at the beginning of the 21st century/Geopolitika nafte na početku XXI. stoljeća. *Nafta* 58: 389/407.
4. Klare, M. T. (2005.): *Krv i nafta: opasnosti i posljedice rastuće svjetske ovisnosti o nafti*. Zagreb: Znanje.
5. The National Security Strategy of the United States of America. The White House. Washington: September, 2002. <http://whitehouse.gov>. (20. 3. 2006.).
6. The National Security Strategy of the United States of America. The White House. Washington: March, 2006. <http://whitehouse.gov>. (20. 3. 2006.).